

թիւերը, իր ցուցմանը, քննարու մէջ՝ բաւը միայն (== ժող) է նորութիւնը. իսկ սկզբունքը բաւահանին աւելի ծանօթ է արդէն. երբնկացի իր քերականութեան մէջ կ'ըսէ այդ ձայնեւուն համար, սկզբնակը վասն այն առին, զի մին յերկուց բաղաձայնից է բաղկացեալ, ոչ ըստ դրոշմայի ըստ պարսկական ձայնին, որպէս . . . զուրապղեացի ալ է ի սէ է ի դոմ է, որ է՝ զերկուցն եւ զին ոյժ է զպարսկիւն, որպէս Ուայն զի Ելին, եւ զին զմայ ե զճէր. նոյնպէս եւ այլք մի մի զայս օրինակ ունին. դարձեալ . . . ճոյն ունի զսէրի ե զճիւրի սեղիւն: Չոյլ կամ կիլմակ այդ ձայնեւուն զդասցումը կին եւ նոր հայերէն բառերու հաստատող օրինակներն այ քիչ չեն Մէլէի եւ այլոց ե միւրեւորէն՝ Տէրվիլեանի, Աճառեանի, Դուրեանի եւ այլոց մաս: Այդ նկատողութեանց մէջ Ալլաբեանի ինքնատուութիւնը այն հիգն է մանաւանդ, զոր կ'ընէ՝ հայ ե երբեմն օտար լեզուներէ հանուած բառական ե տառական մերձեցումից զուգարդութեան ե զգիտեբերումի բաղաձայնի ե բաղձաձե պարագանի զտնելով, ե հնչարանական ե հրովումի ե անանցումի քերականական սկզբունքներու կիրառութեանը վերուծելու համար բառերու կազմական ե ըստ այնմ նաև իմաստարանական երանցները, ե այդ աննէն զուրա քաշելով թելեր՝ կապելու համար իր փաստն ու երբակցութիւնը: — Այդ հիգն ստոյգ է թէ յաճարագոյնս կը տանի զինքը ըստ յաջող այսինքն համազիչ արդեւններու, բայց կը կարծենք թէ ան կրնա նաև յօրորցնել զինքը: — Այլապէս, մէկ կամ մի քանի պարագայ միայն յիշելով այստեղ տառնովէ՝ ոչ միայն սիրուն այլ նաև զրեթէ համարելով, երբեմն քիչ զիւտը, երբ կ'ըսէ թէ նայ ե նստ բառերը նշարանօրէն ե իմաստարանական տեսակէտով նոյն ժագումն ունին, ե թէ անոնց շնախագրական նոյնացումը մեզ փոխադրում է մշակութային պատմութեան մի շրջան, երբ մարդիկ զեռ հայ պատրաստել չգիտէին, ե նրանց հայը հատն էր, այսինքն հայցաւորները: Աւարտութիւն կրնանք չունենալ նոյնպէս, երբ զաւառական Բիմբին ե կիւնճին միջև կազմի ե իմաստի մերձակայութիւն կը նշմարէ. բայց բունազրոտի կը գտնենք հունցելը (== ճեռքերը բուռնքը արած՝ զանգել շալուած խմբը ե թանձրացնելը) ե հուշորը, մանաւանդ հնձամբ ե հուկորը, ե, ալ աւելի, ծիծ (կամ սիս) ե ցից, ցուց (ցոյց) բառերը ձայնաբանօրէն ե իմաստի տեսակէտով մերձեցնելու փորձը. ինչպէս նաև ընձամի բառին մէջ՝ տուն արմատէն աւելի՝ ցերմաներէն սոճ (և) ու անի յոգնականակերպը տեսնելու ձգտումը, այդ բառը մեկնելու համար զեծախնները իմաստով:

Հայերէն բառերը հայերէնով մեկնելու հիգն միշտ յաջող արդիւնքի չի կրնար յանգիլ, երբ մանաւանդ անոնք, այդ բառերը, լեզուին զրաւորական զառնալէ նախագոյն շրջաններու կը պատկանին: Բայց ոչ միայն այդ այլ նաև յետ գրաւորական շրջաններու վերաբերող բառերու ստուգաբանութեան ամենէն ապակով բանալին է համեմատական լեզուաբանութիւնը, Պ. Ալլաբաբեանի այս գործը, այս կարգի վերուծումներով ալ բառական ճոխ, այս կէտն է որ աւելի կը հաստատէ: Շահեկան ե հետաքրքրաշարժ է ան, ե արժանի շարունակուելու:

Մ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Կ Ի Կ Ի Ն Յ Ո Ւ Բ Ե Լ Ա Ն Ե Ն Ե Ը Ը

Նախորդ ե ներկայ տարիները ուրախալիթ եղան վենետիկոյ ե վիեննայի զոյգ բոյր միաբանութեանց — Միլիթաթիան երկու հէնտուն՝ ինչպէս պիտի ըսէր Զօպանեան — համար, կրկին յորեկաններով, ուրոնց մին տօնուեցաւ անցեալ տարի զլիսաւորաբար վենետիկ, միւսը կը տօնուէ այս ամառը ընթացքին ի վիեննա, երկաքանչիւրին մայրաժամօքերուն մէջ. — Առաջինը սպիտակ կրկնութեան ե զատարանութեան զաղափարին պահնայումն եղաւ լըբիւ: Ուրախութեան ե սրտապնդիչ ոգևորութեան անզբաղաբաժնունի կատարուեցան ազնիւ աշխատանքի այն շանքերուն վրայ, որոնք ամբողջ զարու մը ընթացքին (1836-1936) թափուեցան Մուրատ-Ռափայէլեան զոյգ հաստատութեանց մէջ ի վենետիկ ե երկիցս ի Բարիք, երկուքին թէ՛ միաձայնական եւ թէ՛ առանձնական զոյգութեան միւլոցին: Արդեւնքը, զոր Հնչաբանակ նոր-Ջուղայցիքի պատուական ազգայիններու, Ելուարդ Ռափայէլ Ղարամեանց ե Սամուէլ Մուրատի, բարերարութեամբ սկսած ե շարունակուած այդ Հաստատութիւնը ընծայեց Հայութեան, տարակոյս չկայ թէ վեր կը ձնայ ամէն զնահատութիւնէ: Ատոր անլուս ապացոյցն է հարևարմեայ կրթական հունձքին խօսուն ցուցակը, որուն մէջ Մկրտիչ Պէշիքթաշլեանի, Թովմաս Թէլրլեանի, Դանիէլ Վարուժանի, Մկրտիչ Աճէմեանի, Սր. Հէքիմեանի ե Թըզլլեանի նման բանաստեղծներու, Արփիար Արփիարեանի, Մատթէոս Մամուրեանի նման հրապարակազրիներու, Յակոբ Ուկանի, Վարդաթ Սվաճեանի, Միհրան Տամատեանի նման մտաւորականներու, Պետրոս Աղամեանի, Դուրիթ Թրեանցի, Էմմանուէլ Եսայեանի, Ստեփան Էքէշեանի, Մարգար Աղաբեկի, Յովհ. Աճէմեանի, Միխայ Մինասեանի նըման թատերական զործիչներու եւ հեղիւնակներու, Երուանդ Ուկանի, Յակոբ Փափաղեանի, Արսէն Եսայանի, Էտկար Մեակիլի, Պետրոս Մարիմեանի, Էտկար Մեակի, Կարապետ Աղամեանի, Յակոբ Տամատի նման պուստագէտներու անունները

Թ.

կան, և անունները Տօքթ. Փեշտամյանների նման գիտուն բժիշկի մը, Ստ. Պալասան-եանի նման պատմագիտի մը և Յովհ. Սազըղի, Միքայէլ Փորթոզալի, Զօր. Կարապետ Պազիրկանեանի, Գրիգոր Պըլղբեանի, Եագուպ Արթինի, Արամ-Երասի, Միրզա Յովսէփ Մելգումի եւ Գր. Մինայի նման պետական գործիչներու: — Ստոյլ է թէ է, ինչպէս այժմ եւս, այդ երկու կրթարաններուն, ինչպէս նաեւ նախապէս Բատուա եղածին մէջ, ընդհանուր ուսման եւ զետական զարգացումի աշխատանքին մէջ զլիստորագոյն բաժին ունեցած են միշտ եւրոպացի կարող ուսուցիչներ, բայց նոյն քան ճշմարիտ է թէ ոչ նուազ կարեւոր եղած է նաեւ Մխիթարեան Հայրերու դերը՝ մասնաւորապէս ազգային տեսակէտով: Հայ կեանքի, հայ գրականութեան, պատմութեան եւ մշակոյթին ճարակն ու յարուժը, որոնք այնքան շքեղ յայտնութիւններով ի հանդէս եկած են այդ կրթարաններու սաներէն շատերուն մէջ, ամբողջովին գործն է Մխիթարեան ողիւն. անկարելի է չխոստովանիլ թէ այդ տաղանդներէն ոմանց վրայ յատկապէս՝ Ալիշանի, Ալվազովսկիի, Թէղզորեանի և իրենց նմաններուն և յաջորդներուն հոգիին ցոլքը կայ իսկապէս: Այս պատճառաւ, արդար է ինքնին բերկրաւ զոր Վենետիկ Մխիթարեան ներկայ սերունդը զգացած է այս առթիւ, եւ արձանագրած է զայն յորելի՜նական փառուոր ոսկեմատեանի մը մէջ, որ վերջերս հրատարակուեցաւ Ս. Ղազարու տպարանէն: — Ազգովին խնդակից միայն պարտինք լինել իրենց, եւ բարեմաղթով՝ առաւելագոյն կրթական բարգաւաճման:

Երկրորդ և կիսադարեան յորեկանին, զոր ներկայ ամսոյ մէջ պիտի կատարեն Վիեննայի Մխիթարեանք, նկարագրին է բոլորովին զիտական, աւելի ճիշդ՝ հայագիտական: Յիւնամատակն է ան (1887-1937) օՀանդէս Ամսօրեայ ուսումնաթիւթիւն, զոր նոյն միաբանութիւնը իր ի Վիեննա հաստատման 76օր տարիէն ի վեր անընդհատ շարունակութեամբ կը հրատարակէ ան մինչև ցայսօր: Ատկէ առաջ, Վիեննացիք (1847-1863), հրատարակած էին «Եւրոպա» անուամբ հանդէս մը, շարաթաթիթերթ՝ մինչեւ 1857, եւ երկարաթաթիթերթ՝ յաջորդ տարիէն մինչև 1863. առաջին շրջանին՝ իր-

բեւ զլիստորաբար Եւրոպայի քաղաքական և ուսումնական ծանօթութեանց տարածիչ մեր մէջ, և երկրորդ շրջանին՝ իբրև ընտանեկան օրագիր մասնաւորապէս: Բայց «Եւրոպա» իր առաջին շրջանին ևս բաւական չափով մշակած էր նաև ազգային բանասիրութիւնն ալ, որուն չէր կրնար բնականապէս անտարբեր մնալ, երբ Հայագիտական Նիւթերը ոչ միայն 1813էն ի վեր ուշագրաւ չափով կը մշակուէին արգէն և Բազմաժյգի մէջ, այլ Եւրոպացի զետուններու մօտ իսկ սկստի էին անոնք լուրջ հետաքրքրութիւն արթնցնել: Վիեննացի Մխիթարեանց այս ձգտումին գերազանցութեն ընդլայնուած և զիտական ուսուցմամբ կատարելութեան հասցուած գործադրութիւնը եղաւ «Հանդէս Ամսօրեայ»-ն, որ լոյս տեսնել սկսաւ միծանուն Հ. Այսընեանի արքայականութեան երկրորդ տարին իսկ, յայտնապէս իր կողմէ յղացուած ծըրագրի մը համեմատ, և իր առաջին աշակերտներուն, Հ. Գալէմբարեանի, Է. Մէնէլիշեանի և ընդհուգ նաև Է. Տաշեանի արակցութեամբ, ու հետզհետէ հասնող կարող զլուսներ և գրիչներ շարունակիցին զայն մինչև ցարդ, իրենց մտաւորական և զիտական պատրաստութեան համապատասխան արդիւնաւորութեամբ: — Իրովով չէ անշուշտ որ մեր մէջ սկսաւ Հայ բանասիրութիւնը. ո՛չ միայն Աւետիքեան, Աւգերեան և յետոյ Ալիշան, Ճարեան, Զարգահանէլեան, Սիւքերեան և Նօրալ Քիւզբազիի Վիենտիկ, այլ նաև Մ. Էմին, Գերայիթի Գատկանեան, ու աւելի կանոնա՛բնաստամեանց, Շահնագարեան, Մսեր Մսերեան, և ուրիշներ այլուր՝ իրենց ժամանակին ներած չափով տուած էին անոր բաւական մղուժ մը. բայց իրովով էր որ անիկա մտաբուն իր շաղկիւն մէջ, և յառաջացաւ հոն ապահով, արագ և ժամանակին զիտութեան համընթաց գնացքով: Այդ բանին համար ան ունեցաւ, պէտք չէ մտնայ, բացի ժամանակէն՝ երկու դերութիւններ կամ առաւելութիւններ, որոնց մէջ է իսկապէս իր յաջողութեան գաղտնիքը: Միջնայայրը եւ զետիւնը. ստոնցով առաջինն է Աւստրիական ոստանի զիտական մթնոլորտը, ուր գերման միտքը, սառանք բուն գերմանական տարածէտ սասակութիւններուն, ունէր միշտ լայն և խոր յառաջլուսութեան

հարկադրած բանաւոր քննադատութեան բոլոր առաւելութիւնները. երկրորդը՝ բուն իսկ իրենց վանական ներքին մտաւորական կեանքը, ուր՝ երեք քառորդ դարէ ի վեր՝ Յովնանեաններէ, Քոռնեաններէ, Սիպիլեանէ, Գոթթրեմանէ, Գարագաշեանէ, ըլլալէնեանէ, Տէրվիշեանէ և վերջապէս Այտընեանէ արօրապարուած և պարարուած հող մը գոյացած էր, ընդունակ՝ հայազրտական ճշմարիտ աշխատանքիւ Կրկնապէս նպաստաւորուած այդ դաշտին մէջ է ահա որ բացուեցաւ և բարձրացաւ «Նաղդէս Ամսօրեայն», Հայ բանասիրութեան տալու համար իրեն արժանի նկարագրերը և դարուն պարտադրած ոգին: Անոր մէջ, յօրինուածեալ ծրագրի մը համեմատ մշակուեցան Հայագիտութեան գրիթէ բոլոր ճիւղերը. պատմութիւն, մասնաւորութեան լեզու, ազգագրութիւն, հնագիտութիւն, գրականութիւն, լրագրութիւն, ճարտարագիտութիւն, ձեռագրիներ, երաժշտութիւն, եւ ինչ որ մտանէ կամ հետուէն յարաբերութիւն կրնար ցուցնել հայկական մշակութի հետ: Աղբիւրներու քննութեան և համեմատական զննութեան մեթոտը կիրարկուեցաւ միշտ պատշաճ եւ կարելի զգուշաւորութեամբ: Հայ և հայագէտ եւրոպացի ամենէն երեսիլ գրիչներ իրենց ժամագրաւոր ըրին թերթը, յիսուն տարուան ընթացքին Հայագիտութեան ընծայելու շուրջ երիցս յիսնեակ հատորներու հարուստ շարքը, որ կազմեց «Ազգային Մատենադարան»ի թանկազին հաւաքումը: Ստոյգ է թէ բուն ժողովրդագրական, բանահիւսական, հնասոսակական և արդի գրականութեան մասեր, որոնք շատ աւելի լայնօրէն և մասնագիտօրէն մշակուեցան, զոր օրինակ, Լալայեանի «Ազգագրական Հանդէս»ին մէջ և երբեմն այլուր, իրենց համար ընդարձակ տեղ չունեցան անոր մէջ, բայց անիկա հասկընալի է ինքնին, երբ նկատի առնուի անոր հրատարակուելը հայրենական աշխարհէ և հայ կեանքի եռուզեռէն հեռու միջավայրի մը մէջ, որ առ առաւելն դասական հետազօտութեանց պայմանները միայն կարելի կ'ընէր իրեն — Ամէն պարագայի մէջ, արքարութեան միայն պիտի ըլլայ ըսիլ թէ հայկական գիտութեանց ամենէն շահեկան և կատարեալ հանդէսն է ան ներկայիս մեր մէջ, որ, դեռ այժմ, Ակինեանի ճարտար

խմբագրագետութեան տակ, կը զգացնէ միշտ Այսրենեանի ոգին և Տաշեանի տան ղանդը: Իսկ որ հայ թերթներուն մէջ ան է թերևս որ ունի ընթերցողներու ամենէն սակաւաւոր թիւը — նշան՝ մասնագիտական մտազբաւութեանց դեռ յետեալ աստիճանին մեր մէջ — բայց իր իսկական արժէքովը առաջիններէն է ան միշտ, ներկայիս և ապագային համար մանաւանդ: Իր տօնը պանծացումն է հայկական գիտութեան գաղափարին, որուն հանդէպ համակրանք միայն պարտի զգալ ամէն ոք:

Ի տես եւրոպական խաղաղ և բարգաւաւ կեդրոններու մէջ ծագած Միխիթարեան ամբողջին այդ երկու կէտերուն կրթական և գիտական այս զարգացման, ամէն հայու իրաւունքն է խորհիլ. «Թո՛ղ արուին այս ազգին՝ քիչ մը հանգիստ կուտնքի, քիչ մը ապահովութիւն պատուոյ, ու դիւրութիւններ իմացական և նիւթական պայմաններու, աշխարհի ամենէն յառաջագէտ ժողովուրդներու գեծին վրայ պիտի ըլլայ միշտ իր տեղը»:

Թ.

ԷՏԻՆՊՈՒՐԿԻ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

ԵՒ

ՀԱՅ ՊԱՏԳԱՍԱԻՈՐՆԵՐԸ

Յայտնի է թէ Ն. Ս. Օժոնթիւն Ամենայն Հայոց Հայրապետը տնօրինած էր որ էտինպուրիկ կրօնական մեծ Համաժողովին մէջ, այս տարի, Հայ Եկեղեցիի ներկայացուցիչներն ըլլան Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Ս. Մեսրոպ, Ռուսմանիոյ առաջնորդ Ս. Յուսիկ և Մանչեսթրի հոգեւոր հովիւ Ս. Մատթէոս արքեպիսկոպոսները: — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրէջմիածինէն այս լուրը ստացուելուն պէս դրած ըլլալով սակայն, թէ Ս. Մեսրոպ Սրբազանի այս միջոցիս վանքին մէջ ներկայութիւնը անհրաժեշտ է որ և է ատենէ աւելի, Ն. Ս. Օժոնթիւնը կարգադրած էր որ միայն